

บทที่ 5

กรด และ เบส

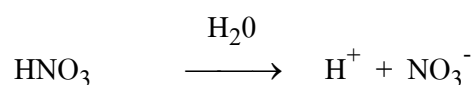
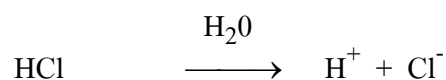
สารละลายของสารที่เราพบเห็น หรือใช้อยู่ในชีวิตประจำวันมีจำนวนมากมาย่างชนิดมีสมบัติทั่ว ๆ ไปที่สำคัญ เช่น มีรสเปรี้ยว เปลี่ยนสีกระดาษลิตมัสน้ำเงิน เป็น สีแดง นำไฟฟ้าได้ ทำปฏิกิริยาสะเทินกับเบสได้เกลือกับน้ำ ทำปฏิกิริยากับโลหะบางชนิด เช่น สังกะสี (Zn) แมกเนเซียม (Mg) โซเดียม (Na) เหล็ก (Fe) ได้เกลือของโลหะกับแก๊สไฮโดรเจน (H_2) ทำปฏิกิริยากับเกลือคาร์บอเนตหรือไฮโดรเจนคาร์บอเนต ได้แก๊สคาร์บอนไดออกไซด์ (CO_2) เป็นต้น เรียกสารละลายพวกนี้ว่า **กรด (acid)** นอกจากนี้สารละลายที่มีสมบัติทั่วไป ได้แก่ มีรสฝาด เปลี่ยนกระดาษลิตมัสสีแดงเป็นสีน้ำเงิน นำไฟฟ้า ทำปฏิกิริยาสะเทินกับกรด ลื่นคล้ายสบู่ ต้มกับไขมันได้สบู่ ต้มกับ เกลือแอมโมเนียม ได้แก๊สแอมโมเนีย (NH_3) เรียกสารละลายพวกนี้ว่า **เบส (base)**

5.1 ความหมายของกรด-เบส

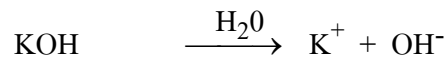
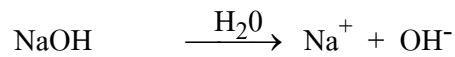
ความหมายของกรด และ เบส สามารถอธิบายได้โดยใช้ทฤษฎีดังต่อไปนี้

5.1.1 ทฤษฎีกรด-เบสของอาร์เรเนียส อาร์เรเนียส (Svante A. Arrhenius) นักเคมีชาวสวีเดนได้ให้นิยามของกรดและเบสไว้ดังนี้

กรด หมายถึง สารที่ละลายน้ำแล้วสามารถแตกตัวให้ไฮโดรเจนไอออน (H^+) เช่น HCl H_2SO_4 และ HNO_3 เป็นต้น

เบส หมายถึง สารที่เมื่อละลายน้ำแล้วแตกตัวให้ไฮดรอกไซด์ไอออน (OH⁻) เช่น โซเดียมไฮดรอกไซด์ (NaOH) โพแทสเซียมไฮดรอกไซด์ (KOH) แคลเซียมไฮดรอกไซด์ (Ca(OH)₂) และ แบเรียมไฮดรอกไซด์ (Ba(OH)₂) เป็นต้น

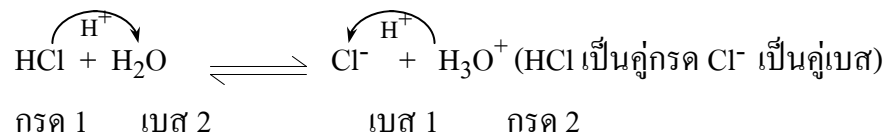

ความหมายของกรด-เบส ตามทฤษฎีของอาร์เรเนียส มีข้อจำกัดที่สารจะต้องละลายน้ำ และแตกตัวให้ H⁺ หรือ OH⁻

5.1.2 ทฤษฎีกรด-เบสของเบรินสเตด และ ลาวรี (Brønsted & Lowry theory)

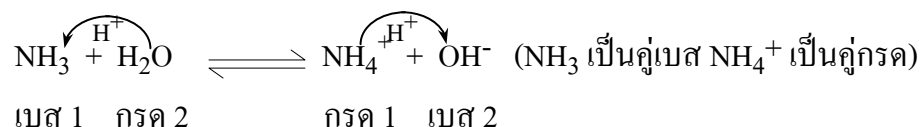
เบรินสเตด (J. N. Bronsted) นักวิทยาศาสตร์ชาวเดนมาร์กและลาวรี (J.M. Lowry) ชาวอังกฤษ ได้ให้นิยามของกรดและเบส ไว้ดังนี้

กรด หมายถึง สารที่ให้โปรตอน (H⁺) หรือเป็นผู้ให้โปรตอน (H⁺) แก่สารอื่น เช่น

HCl เป็นกรด จะให้โปรตอนแก่ H₂O เป็นเบส แล้วได้เป็นไฮโดรเนียมไอออน (H₃O⁺) กับคลอไรด์ไอออน (Cl⁻) ซึ่งเป็นกรดและเบสตามลำดับเมื่อเกิดปฏิกิริยาย้อนกลับ

เบส หมายถึง สารที่รับโปรตอน (H⁺) จากสารอื่น เช่น

NH₃ เป็นเบส จะรับโปรตอนจาก H₂O เป็นกรด กลายเป็น แอมโมเนียมไอออน (NH₄⁺) ซึ่งเป็นกรด และ ไฮดรอกไซด์ (OH⁻) ซึ่งเป็นกรด และ เบส ตามลำดับ สำหรับปฏิกิริยาย้อนกลับ

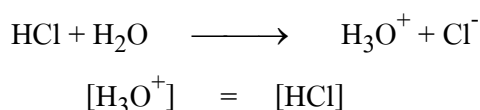

5.2 การจำแนกชนิดของกรด-เบส

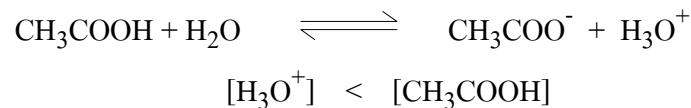
การจะจำแนกชนิดของกรดหรือเบส สามารถที่กระทำได้โดยใช้เกณฑ์ในการจำแนกได้หลายวิธี เช่น การจำแนกตามความเข้มข้นของสารละลายกรด จะจำแนกได้เป็นกรดเข้มข้น (concentrated acid) ซึ่งเป็นสารละลายกรดที่มีเนื้อกรดมาก เช่น 18M H₂SO₄ และ กรดเจือจาง (dilute acid) ที่มีเนื้อกรदन้อย เช่น 0.1M H₂SO₄ การจำแนกตามความสามารถในการแตกตัว จะจำแนกได้เป็น กรดแก่ (strong acid) ที่ สามารถแตกตัวได้ 100% เช่น HClO₄ H₂SO₄ HCl HBr HNO₃ และกรดอ่อน (weak acid) ที่แตกตัวได้น้อย เช่น CH₃COOH , HF การจำแนกตามแหล่งที่มา จะจำแนกได้เป็น กรดอนินทรีย์ หรือ กรดแร่ (inorganic acid) ซึ่งอาจจะเป็น กรดออกซี (oxy acid) ที่มี H O และอื่น ๆ เป็นองค์ประกอบ เช่น HNO₃ H₂SO₄ หรือ กรดไฮโดร (hydro acid) ที่มี H และอื่น ๆ เป็นองค์ประกอบ เช่น HCl HI HF และ กรดอินทรีย์ (organic acid) ซึ่งอาจจะเป็นกรดคาร์บอกซิลิก (carboxylic acid) ที่ประกอบด้วยหมู่ RCOOH เช่น HCOOH CH₃COOH (R = C_nH_{2n+1}) หรือกรดซัลโฟนิก (sulfonic acid) ที่มีหมู่ RSO₃H เป็นองค์ประกอบ เช่น CH₃SO₃H และนอกจากนี้ยังสามารถจำแนกได้ตามจำนวนครั้งในการแตกตัวได้แก่ กรดโมนोโปรติก (monoprotic acid) ที่แตกตัวให้ H⁺ เพียงครั้งเดียว เช่น CH₃COOH , HCN เป็นต้น กรดไดโปรติก (diprotic acid) ที่แตกตัวให้ H⁺ สองครั้ง เช่น H₂SO₄ และ กรดโพลีโปรติก (polyprotic acid) เป็นกรดที่แตกตัวให้ H⁺ มากกว่าสองครั้ง เช่น H₃PO₄ เป็นต้น

5.3 ความแรงของกรด-เบส

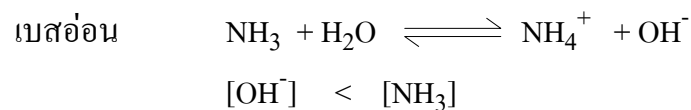
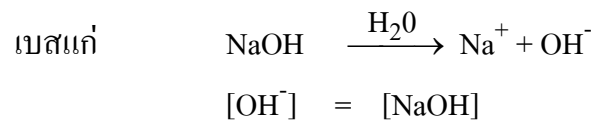
ความแรงของกรด สามารถจำแนกออกได้เป็น 2 ชนิดคือ กรดแก่ (strong acid) กับ กรดอ่อน (weak acid) โดยกรดแก่ หมายถึง กรดที่สามารถแตกตัวได้ทั้งหมดหรือทำปฏิกิริยากับโมเลกุลของน้ำจะให้ H⁺ หรือ H₃O⁺ ได้มากและรวดเร็ว ดังนั้น กรดแก่ จะละลายน้ำ แล้วแตกตัวได้ทั้งหมด โดยความเข้มข้นของ H₃O⁺ ที่เกิดจากการแตกตัวจะเท่ากับความเข้มข้นของกรด

สำหรับ กรดอ่อน หมายถึง กรดที่สามารถแตกตัวหรือทำปฏิกิริยากับโมเลกุลของน้ำ จะให้ H^+ หรือ H_3O^+ ได้น้อยและไม่รวดเร็ว ดังนั้น กรดอ่อน จะละลายน้ำ แตกตัวได้ไม่ทั้งหมด ดังนั้น ความเข้มข้นของ H_3O^+ ที่เกิดจากการแตกตัวจะน้อยกว่าความเข้มข้นของกรด

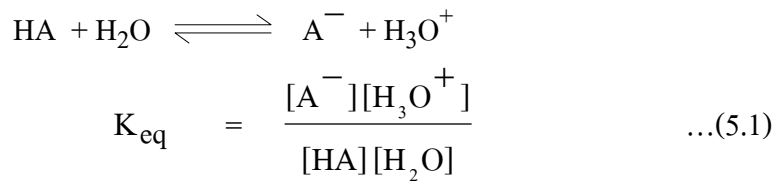
ในการทำงานเดียวกันความแรงของเบส สามารถจำแนกออกได้เป็น เบสแก่ (strong base) กับ เบสอ่อน (weak base) โดยเบสแก่ หมายถึง เบสที่สามารถแตกตัวได้ทั้งหมดหรือทำปฏิกิริยากับโมเลกุลของน้ำจะให้ OH^- ได้มากและรวดเร็ว ส่วนเบสอ่อน หมายถึง เบสที่สามารถแตกตัวหรือทำปฏิกิริยากับโมเลกุลของน้ำจะให้ OH^- ได้น้อยและไม่รวดเร็ว

5.4 การแตกตัวของกรดอ่อนและเบสอ่อน

จากที่กล่าวมาแล้ว กรดแก่และเบสแก่สามารถแตกตัวได้ทั้งหมด ดังนั้นความเข้มข้นของ H_3O^+ และ OH^- ที่ได้จากการแตกตัว จึงมีความเข้มข้นเท่ากับความเข้มข้นของกรดแก่และเบสแก่ แต่สำหรับกรดอ่อนและเบสอ่อนแล้ว จะแตกตัวได้ไม่ทั้งหมด ดังนั้น ความเข้มข้นของ H_3O^+ และ OH^- ที่ได้จากการแตกตัว จึงมีความเข้มข้นน้อยกว่าความเข้มข้นของกรดอ่อนและเบสอ่อน ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับความสามารถในการแตกตัวของกรดอ่อนและเบสอ่อนแต่ละชนิดด้วย

เพื่อความสะดวกในการเขียน กรดอ่อน จะเขียนแทนด้วยสูตรว่า HA และเขียนสมการเคมีแสดงการแตกตัวและค่าคงตัวสมดุลของสมการได้ดังนี้

เนื่องจาก $[\text{H}_2\text{O}]$ มีการเปลี่ยนแปลงความเข้มข้นน้อยมากจนถือว่าความเข้มข้นคงตัว ดังนั้น $K_{\text{eq}}[\text{H}_2\text{O}]$ จึงเป็นค่าคงตัว ซึ่งเขียนแทนด้วย K_a ทำให้เขียนความสัมพันธ์ได้ว่า

$$K_a = \frac{[\text{A}^-][\text{H}_3\text{O}^+]}{[\text{HA}]} \quad \dots(5.2)$$

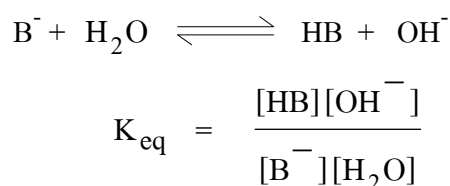
จากสมการ (5.2) K_a เป็นค่าคงตัวของการแตกตัวของกรด (acid ionization constant) และนอกจากนี้ความสามารถในการแตกตัวของกรดอ่อนสามารถแสดงเป็นร้อยละของการแตกตัวได้ ดังนี้

$$\text{ร้อยละการแตกตัวของกรด} = \frac{[\text{H}_3\text{O}^+]}{[\text{HA}]} \times 100 \quad \dots(5.3)$$

เนื่องจาก $K_a = [\text{H}_3\text{O}^+][\text{A}^-] / [\text{HA}]$ หรือเท่ากับ $[\text{H}_3\text{O}^+]^2 / [\text{HA}]$ ดังนั้น ความเข้มข้นของ $[\text{H}_3\text{O}^+]$ ที่เกิดจากการแตกตัวของกรดอ่อนจึงมีค่าเท่ากับ

$$[\text{H}_3\text{O}^+] = (\%) [\text{HA}] / 100 = \sqrt{K_a [\text{HA}]} \quad \dots(5.4)$$

ในทำนองเดียวกัน เบสอ่อน ซึ่งเขียนแทนด้วย B^- สามารถเขียนสมการเคมีแสดงการแตกตัวและค่าคงตัวสมดุลของสมการได้ดังนี้

ซึ่งเมื่อกำหนด K_b แทน $K_{\text{eq}}[\text{H}_2\text{O}]$ แล้ว สามารถเขียนความสัมพันธ์ได้ว่า

$$K_b = \frac{[\text{HB}][\text{OH}^-]}{[\text{B}^-]} \quad \dots(5.5)$$

จากสมการ (5.5) K_b เป็นค่าคงตัวของกาการแตกตัวของเบส (basic ionization constant) และความเข้มข้นของ $[\text{OH}^-]$

$$[\text{OH}^-] = \frac{(\%) [\text{B}^-]}{100} = \sqrt{K_b [\text{B}^-]} \quad \dots(5.6)$$

ค่าของ K_a และ K_b ของกรดอ่อนและเบสอ่อนแต่ละชนิด จะมีความแตกต่างกัน ซึ่งถือเป็นลักษณะเฉพาะของกรดอ่อนและเบสอ่อน ซึ่งจะเปลี่ยนแปลงไปตามอุณหภูมิ ค่า K_a และ K_b ของกรดอ่อนและเบสอ่อนบางชนิด ได้แสดงให้เห็นดังในตารางที่ 5.1

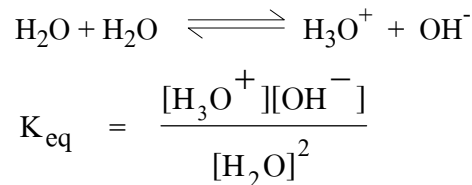
ตารางที่ 5.1 ตัวอย่างค่าคงตัวการแตกตัวของกรดและเบสบางชนิด

กรด	สูตร	K_a	เบส	สูตร	K_b
แอสีติก	CH_3COOH	1.8×10^{-5}	แอมโมเนีย	NH_3	1.8×10^{-5}
ไฮโดรไซยานิก	HCN	4.9×10^{-10}	คาร์บอเนตไอออน	CO_3^{2-}	2.1×10^{-4}
ไฮโดรฟลูออริก	HF	7.2×10^{-4}	ไซยาไนด์ไอออน	CN^-	2.5×10^{-5}
ฟอร์มิก	CHCOOH	1.8×10^{-4}	ไนไตรต์ไอออน	NO_2^-	2.2×10^{-11}
เบนโซอิก	$\text{C}_6\text{H}_5\text{COOH}$	6.5×10^{-5}	เอไมด์ไอออน	NH_2^-	สูงมาก
เปอร์คลอริก	HClO_4	สูงมาก	ไนเตรตไอออน	NO_3^{2-}	ต่ำมากๆ
ไฮโดรคลอริก	HCl	สูงมาก	ซัลไฟด์ไอออน	S^{2-}	1.0×10^{-5}
คาร์บอนิก	H_2CO_3	4.2×10^{-7}	ซัลเฟตไอออน	SO_4^{2-}	8.3×10^{-13}
ไนทริค	HNO_2	4.5×10^{-4}	ฟลูออไรด์ไอออน	F^-	1.4×10^{-11}
ซัลฟิวริก	H_2SO_4	สูงมาก	ยูเรีย	$\text{C}_2\text{H}_4\text{CO}$	1.5×10^{-14}
ฟอสฟอริก	H_3PO_4	7.5×10^{-3}	เมทิลลามีน	CH_3NH_2	4.4×10^{-4}

ที่มา (Kotze, Treichel & Harman, 2003, p. 702)

5.5 การแตกตัวของน้ำ

น้ำ มีสมบัติเป็นได้ทั้งกรดและเบส เนื่องจากระหว่างโมเลกุลของน้ำจะเกิดปฏิกิริยา มีการให้และรับโปรตอนด้วยตัวมันเอง ซึ่งสามารถเขียนสมการเคมี และค่าคงตัวของการแตกตัว (autoionization of water) ได้ดังนี้

เนื่องจาก $[\text{H}_2\text{O}]$ มีค่าคงตัว ซึ่งเมื่อกำหนดให้ $K_{\text{eq}} [\text{H}_2\text{O}]^2$ เขียนแทนด้วย K_{w} ทำให้เขียนความสัมพันธ์ได้ว่า

$$K_{\text{w}} = [\text{H}_3\text{O}^+][\text{OH}^-] = 1 \times 10^{-14} \text{ ที่ } 25^\circ\text{C} \quad \dots(5.7)$$

จากสมการ (5.7) K_{w} เป็นค่าคงตัวการแตกตัวของน้ำ โดยในสารละลายของกรดหรือเบสที่เจือจางด้วยน้ำ โดยที่อุณหภูมิ 25°C ค่า K_{w} จะมีค่าเท่ากับ 1.0×10^{-14} โดยถ้าในสารละลายมีความเข้มข้นของ $\text{H}_3\text{O}^+ > \text{OH}^-$ แสดงว่า สารละลายเป็นกรด ถ้าในสารละลายมีความเข้มข้น $\text{H}_3\text{O}^+ < \text{OH}^-$ แสดงว่า สารละลายเป็นเบส และถ้าในสารละลายมีความเข้มข้นของ H_3O^+ เท่ากับ OH^- ซึ่งมีค่าเท่ากับ 1×10^{-7} แสดงว่าสารละลายเป็นกลาง

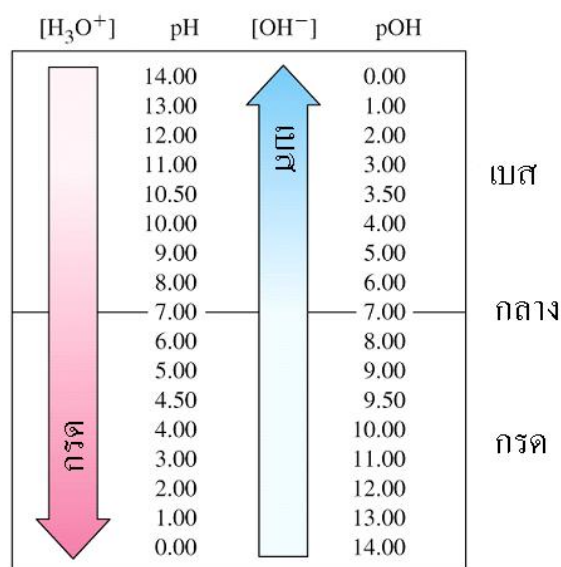
5.6 มาตรฐานของกรด-เบส

มาตรฐานของกรดและเบสในสารละลายสามารถกำหนดได้จากความเข้มข้นของ H_3O^+ และ OH^- ซึ่งถ้ามีระดับความเข้มข้นต่ำจะเขียนอยู่รูปของเลขยกกำลังที่ติดเครื่องหมายลบ เช่น 1.0×10^{-2} โมลาร์ เป็นต้น ซึ่งไม่ค่อยสะดวกในการนำไปใช้ ดังนั้นในปี ค.ศ. 1909 ซอเรนเซน (Søren Peter Lauritz Sørensen) ได้เสนอวิธีการเปลี่ยนค่าความเข้มข้นของ H_3O^+ และ OH^- เป็น pH และ pOH ตามลำดับ โดยได้ให้นิยามว่า

$$\text{pH} = -\log[\text{H}_3\text{O}^+] \quad \text{และ} \quad \text{pOH} = -\log[\text{OH}^-] \quad \dots(5.8)$$

ที่ 25°C น้ำบริสุทธิ์หรือสารละลายที่มีความเข้มข้นของไฮโดรเนียมไอออน และ ไฮดรอกไซด์ไอออน เท่ากับ 1×10^{-7} โมลาร์ จะมีค่า pH เท่ากับ 7 ซึ่งเป็นกลาง ดังนั้น สารละลายที่มี pH น้อยกว่า 7 จะเป็นกรดและมากกว่า 7 จะเป็นเบส โดยผลบวกของ pH กับ pOH จึงมีค่าเท่ากับ 14 จึงทำให้มาตราของกรด-เบส จึงมีตั้งแต่ 0 ถึง 14 สำหรับค่า pH และ pOH ของสารละลายได้แสดงไว้ในภาพที่ 5.1

ภาพที่ 5.1 มาตราของกรดและเบส

ที่มา (Petrucci, Harwood & Herring, 2002, p. 673)

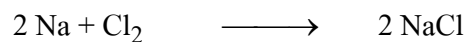
5.7 เกลือ

เกลือ (salt) เป็นสารอีกชนิดหนึ่งที่แตกต่างจาก กรด และเบส โดยเกลือจะเป็นเป็น สารประกอบไอออนิก ที่ประกอบด้วยไอออนบวก และไอออนลบ เช่น Na^+ K^+ Ca^{2+} NO_3^- SO_4^{2-} เป็นต้น ซึ่งเกลือสามารถจำแนกได้หลายชนิด เช่น **เกลือปกติ** (normal salt) เป็นเกลือที่เกิดจากโลหะเข้าไปแทนที่ H ในกรดจนหมด เช่น NaCl K_2SO_4 **เกลือกรด** (acid salt) หรือ เกลือไฮโดรเจน เป็นเกลือที่เกิดจากโลหะเข้าไปแทนที่ H ในกรดไม่หมด เช่น NaHCO_3 , NaH_2PO_4 **เกลือเบส** (basic salt) หรือ เกลือไฮดรอกซี เป็นเกลือที่เกิดจากหมู่ OH^- ในเบสถูก

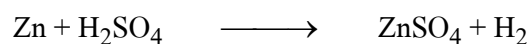
แทนที่ไม่หมด เช่น $PbOHCl$, $BiOHCl$ **เกลือสองเชิง** (double salt) เป็นชนิดเกลือที่เกิดจากเกลือปกติ 2 ตัวมารวมกันเป็นโมเลกุลใหญ่ เมื่อนำมาละลายน้ำจะแตกตัวให้อิออนเช่นเดียวกับเกลือปกติ เช่น สารส้ม (potassium alum ; $K_2SO_4 \cdot Al_2(SO_4)_3 \cdot 24H_2O$) และ **เกลือเชิงซ้อน** (complex salt) เป็นเกลือที่เกิดจากเกลือปกติ 2 ตัวมารวมกันเป็นโมเลกุลใหญ่ เมื่อนำมาละลายน้ำจะแตกตัวให้อิออนเชิงซ้อน เช่น $K_4Fe(CN)_6 \cdot Pt(NH_3)_2Cl_4$

สมบัติของเกลือโดยทั่วไป เช่น มักเป็นของแข็ง ละลายน้ำได้แตกต่างกัน บางชนิดมีรสหวานเปรี้ยว เค็ม เมื่อละลายน้ำอาจมีฤทธิ์เป็นกลาง กรด หรือเบส สารละลายเกลือสามารถนำไฟฟ้า หรือเมื่อหลอมเหลว การเกิดขึ้นของเกลือมีหลายวิธี เช่น

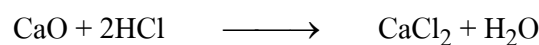
5.7.1 การรวมตัวของธาตุ

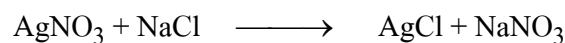
5.7.2 ปฏิกริยากรดกับโลหะ หรือไฮดรอกไซด์

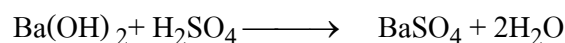
5.7.3 ปฏิกริยากรดกับ ออกไซด์ของโลหะ

5.7.4 ปฏิกริยาระหว่างเกลือกับเกลือ

5.7.5 ปฏิกริยากรดกับเบส

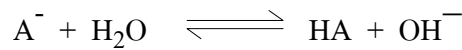

5.8 การแยกสลายด้วยน้ำของเกลือ

ปฏิกิริยาไฮโดรลิซิส (hydrolysis of salts) หมายถึง ปฏิกริยาระหว่างสาร กับ น้ำ โดยโมเลกุลของน้ำจะแตกตัวออกเป็นไอออนบวก และไอออนลบ เมื่อเกลือละลายน้ำ จะแตกตัวเป็นไอออน แล้วทำปฏิกิริยาไฮโดรลิซิส กับ น้ำ ทำให้สารละลายมีฤทธิ์เป็นกรดหรือเบส ก็ได้ขึ้นอยู่กับชนิดของเกลือ

5.8.1 เกลือของกรดอ่อนกับเบสแก่ เกิดปฏิกิริยาไฮโดรลิซิส ได้สารละลายมีฤทธิ์เป็นเบส เนื่องจากไอออนลบจากเกลือ จะรวมตัวกับ H^+ ของน้ำ ทำให้น้ำแตกตัวมากขึ้น ทำให้มี OH^- ในสารละลาย มาก เช่น โซเดียมแอสซิเตต (CH_3COONa) เมื่อละลายน้ำ จะเกิดการแตกตัว

ให้ไฮดรอกไซด์ไอออน (ประจุบวก) และ แอซิเตตไอออน (ประจุลบ) ซึ่งเขียนแทนด้วย A^- ซึ่ง A^- นี้จะทำปฏิกิริยากับโมเลกุลของน้ำ เรียกปฏิกิริยานี้ว่า **ปฏิกิริยาการแยกสลายด้วยน้ำ** ตามสมการและค่าคงตัวสมดุลดังนี้

$$K_{eq} = \frac{[HA][OH^-]}{[A^-][H_2O]}$$

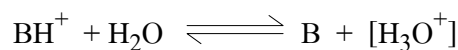
เมื่อกำหนด $K_{eq} [H_2O]$ เขียนแทนด้วย K_h จะได้ความสัมพันธ์ดังนี้

$$K_h = \frac{[HA][OH^-]}{[A^-]}$$

$$\text{ดังนั้น} \quad K_h = \frac{K_w}{K_a} \quad \dots(5.9)$$

จากสมการ (5.9) เมื่อ $\frac{[HA]}{[A^-][H_3O^+]}$ คือ $\frac{1}{K_a}$ และ $[OH^-][H_3O^+]$ คือ K_w

5.8.2 เกลือของกรดแก่กับเบสอ่อน เกิดปฏิกิริยาไฮโดรลิซิส ได้สารละลายมีฤทธิ์เป็นกรด เนื่องจาก ไอออนบวกของเกลือจะรวมตัวกับ OH^- ของน้ำ ทำให้น้ำแตกตัวมากขึ้น จึงเกิด H^+ ในสารละลายมากขึ้น เช่น แอมโมเนียมคลอไรด์ (NH_4Cl) เมื่อละลายน้ำ ไอออนบวก (สมมุติว่าเป็น BH^+) ที่ได้จากเกลือ จะทำปฏิกิริยากับโมเลกุลของน้ำ เกิดปฏิกิริยาการแยกสลายด้วยน้ำ ดังนี้

$$\text{จาก} \quad K_h = \frac{[B][H_3O^+]}{[BH^+]} = \frac{[B][H_3O^+][OH^-]}{[BH^+][OH^-]}$$

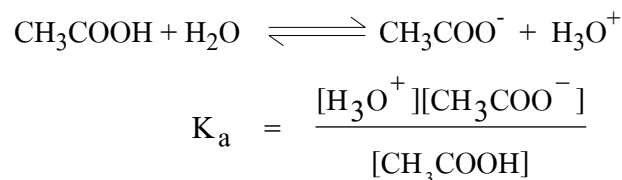
$$\text{จะได้ว่า} \quad K_h = \frac{K_w}{K_b}$$

5.8.3 เกลือของกรดแก่กับเบสแก่ สามารถละลายน้ำได้ดี โดยแตกตัวเป็นไอออนบวก-ลบได้ดี แต่ไม่เกิดปฏิกิริยาไฮโดรลิซิส กับ น้ำ ดังนั้นสารละลายจึงมีฤทธิ์เป็นกลาง เช่น NaCl

5.8.4 เกลือของกรดอ่อนกับเบสอ่อน เกิดปฏิกิริยาไฮโดรลิซิสได้สารละลายที่อาจจะมีฤทธิ์เป็นกรดหรือเบสหรือกลางก็ได้ ขึ้นอยู่กับความแรงของกรดและเบสนั้น ๆ เช่น NH_4CN เกิดจากกรดอ่อน HCN ($K_a=4 \times 10^{-10}$) กับ เบสอ่อน NH_4OH ($K_b=1.8 \times 10^{-5}$) ดังนั้น CN^- จึงรวมตัวกับ H^+ ของน้ำ ทำให้น้ำแตกตัวมากขึ้น เกิด OH^- มากขึ้น

5.9 สารละลายบัฟเฟอร์

สารละลายบัฟเฟอร์ (buffer solution) หมายถึง สารละลายที่ประกอบด้วยกรดอ่อนกับเกลือของกรดอ่อนนั้นหรือ ประกอบด้วยเบสอ่อนกับเกลือของเบสอ่อนนั้น โดย pH ของสารละลายบัฟเฟอร์จะเปลี่ยนแปลงน้อยมากเมื่อเทียบกับการเติมกรดแก่หรือเบสแก่จำนวนเล็กน้อยลงไปใ้ในน้ำ ตัวอย่างเช่น สารละลายที่ประกอบด้วยกรดแอสติก และ โซเดียมแอสเตต สามารถเขียนสมการแสดงการแตกตัว และค่าคงตัวสมดุลดังนี้

H_3O^+ จากกรดแก่ที่เติมลงในสารละลายบัฟเฟอร์ จะทำปฏิกิริยากับแอสเตตไอออนที่มากเกินไปแล้วได้เป็นกรดแอสติก และถ้าเติมเบสแก่ลงไปในสารละลายบัฟเฟอร์นี้ OH^- ของเบสจะทำปฏิกิริยากับ H_3O^+ แล้วได้เป็นโมเลกุลของน้ำ ในขณะที่เดียวกัน กรดแอสติกซึ่งมีอยู่มากจะแตกตัวให้เป็น H_3O^+ มาทดแทน

จากสมการข้างต้น สามารถเขียนเป็นความสัมพันธ์ได้ว่า

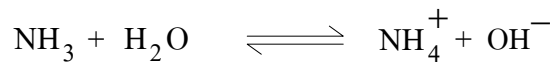
$$-\log K_a = -\log[\text{H}_3\text{O}^+] + \left[-\log \frac{[\text{CH}_3\text{COO}^-]}{[\text{CH}_3\text{COOH}]} \right]$$

$$\text{p}K_a = \text{pH} - \log \frac{[\text{CH}_3\text{COO}^-]}{[\text{CH}_3\text{COOH}]}$$

$$\therefore \text{pH} = \text{pK}_a + \log \frac{[\text{เกลือ}]}{[\text{กรด}]} \quad \dots(5.10)$$

ดังนั้น สารละลายผสมระหว่างกรดอ่อนกับเกลือของกรดอ่อน จะเป็นสารละลายบัฟเฟอร์ที่มี $\text{pH} < 7$ เช่น กรดแอซติก ผสมกับ เกลือโซเดียมแอซิเตต เป็นต้น

ในการทำงานเดียวกันสำหรับสารละลายบัฟเฟอร์ที่มีสมบัติเป็นเบส เช่น สารละลายผสมของแอมโมเนีย กับ แอมโมเนียมคลอไรด์ จากปฏิกิริยาที่เกิดขึ้น จะสามารถคำนวณหาค่า pH ของสารละลายบัฟเฟอร์ ได้ดังนี้

จาก $K_b = \frac{[\text{OH}^-][\text{NH}_4^+]}{[\text{NH}_3]}$ จะได้ว่า

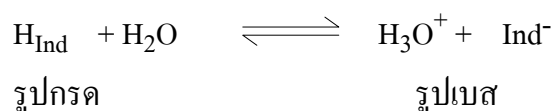
$$-\log K_b = -\log[\text{OH}^-] + \left[-\log \frac{[\text{NH}_4^+]}{[\text{NH}_3]} \right]$$

$$\text{pK}_b = \text{pOH} - \log \frac{[\text{NH}_4^+]}{[\text{NH}_3]}$$

$$\therefore \text{pH} = 14 - \left[\text{pK}_b + \log \frac{[\text{เกลือ}]}{[\text{เบส}]} \right] \quad \dots(5.11)$$

5.10 อินดิเคเตอร์

อินดิเคเตอร์ (indicators) เป็นสารประกอบประเภทสีย้อม (organic dyes) เป็นกรดอ่อน หรือเบสอ่อน มี 2 สัรูปกรด (acid form) สีหนึ่ง และ รูปเบส (basic form) อีกสีหนึ่ง โดยจะเปลี่ยนสีเมื่อรูปใดรูปหนึ่งเข้มข้นมากกว่า อย่างน้อย 10 เท่า สำหรับอินดิเคเตอร์ที่เป็นกรดอ่อนซึ่งเขียนย่อว่า H_{Ind} จะมีสมการเป็นดังนี้

$$K_{\text{Ind}} = \frac{[\text{Ind}^-][\text{H}_3\text{O}^+]}{[\text{HInd}]}$$

ในสารละลายที่มีความเข้มข้นของ H_3O^+ สูงๆ สารละลายจะมีสีเป็นสีของ HInd (รูปกรด) และที่ความเข้มข้นของ H_3O^+ ต่ำๆ สารละลายจะมีสีเป็นสีของ Ind^- (รูปเบส) ในช่วง pH ของการเปลี่ยนแปลงสีของอินดิเคเตอร์หนึ่ง ๆ นั้น (ตารางที่ 5.2) จะขึ้นกับค่าคงตัวของ การแตกตัวของอินดิเคเตอร์ (K_{Ind}) โดยความเข้มข้นของอินดิเคเตอร์ในรูปกรด และรูปเบส จะต้องแตกต่างกันอย่างน้อย 10 เท่า ซึ่งสมการข้างต้นสามารถเขียนความสัมพันธ์ใหม่ได้ว่า

$$[\text{H}_3\text{O}^+] = \frac{K_{\text{Ind}}[\text{HInd}]}{[\text{Ind}^-]}$$

ที่ความเข้มข้นแตกต่างกัน 10 เท่า จะได้ว่า $[\text{H}_3\text{O}^+] = K_{\text{Ind}}\left(\frac{1}{10}\right)$ หรือ $K_{\text{Ind}}\left(\frac{10}{1}\right)$

$$\text{จะได้ว่า} \quad \text{pH} = \text{p}K_{\text{Ind}} \pm 1$$

ดังนั้น ช่วงในการเปลี่ยนสีของอินดิเคเตอร์ จะอยู่ในช่วง $\text{p}K_{\text{Ind}} \pm 1$

ตารางที่ 5.2 ช่วง pH และสีที่เปลี่ยนแปลงของอินดิเคเตอร์บางชนิด

อินดิเคเตอร์	ช่วง pH	สีที่เปลี่ยน
ไทมอลบลู (thymol blue ; acid)	1.2 - 2.8	แดง-เหลือง
โบรโม ฟีนอล บลู (bromophenol blue)	3.0 - 4.6	เหลือง-น้ำเงิน
คองโก เรด (congo red)	3.0 - 5.0	น้ำเงิน-แดง
เมทิลออเรนจ์ (methyl orange)	3.1 - 4.4	แดง-เหลือง
โบรโมครีซอลกรีนท์ (bromocresol green)	3.8 - 5.4	เหลือง-น้ำเงิน
เมทิลเรด (methyl red)	4.2 - 6.3	แดง-เหลือง
โบรโมครีซอล (bromocresol purple)	5.2 - 6.8	เหลือง-ม่วง
ฟีนอล เรด (phenol red)	6.8 - 8.4	เหลือง-แดง
ไทมอล บลู (thymol blue ; base)	8.0 - 9.6	เหลือง-น้ำเงิน
ฟีนอล์ฟทาเลอิน (phenolphthalein)	8.3 - 10.0	ไม่มีสี-ชมพู

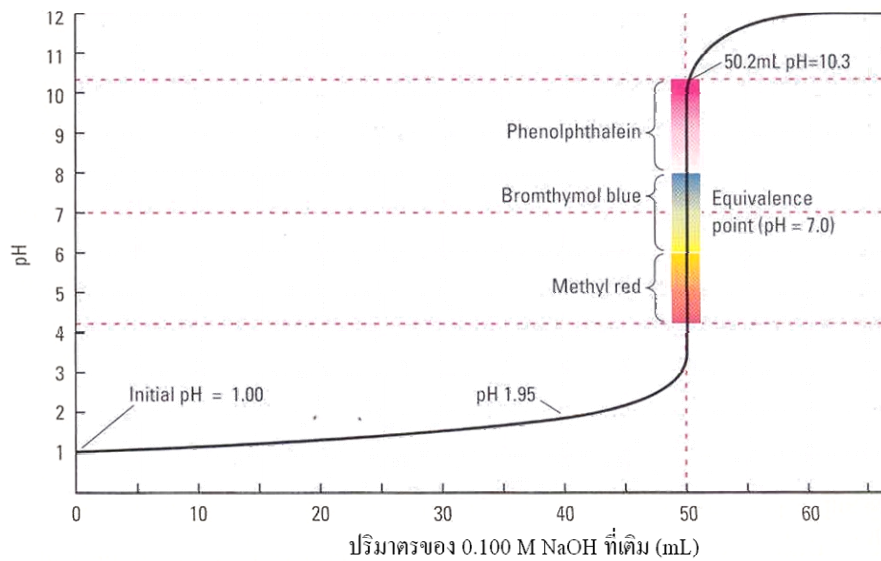
ที่มา (Chang, 1998, p.662)

5.11 การไทเทรตของกรด-เบส

การไทเทรตเป็นเทคนิคหนึ่งทางเคมีเพื่อหาความเข้มข้นของสารละลายชนิดหนึ่งที่ไม่ทราบความเข้มข้น โดยการใช้สารมาตรฐานซึ่งรู้ความเข้มข้นที่แน่นอนไปทำปฏิกิริยากัน โดยจุดที่สารทั้งสองทำปฏิกิริยากันพอดี เรียกว่า **จุดสมมูลหรือจุดสะเทิน** (equivalence point) ซึ่งในการไทเทรตของกรด-เบส (acid-base titration) จำเป็นจะต้องใช้อินดิเคเตอร์ช่วยบอกให้ทราบจุดที่สารทั้งสองทำปฏิกิริยากันพอดี เรียกจุดที่มีการเปลี่ยนแปลงสีของอินดิเคเตอร์ นี้ว่า **จุดยุติ** (end point) ซึ่งจะใกล้เคียงกับจุดสมมูล เช่น ปฏิกิริยาระหว่างกรด กับ เบส แล้วได้เกลือ กับน้ำ เรียกว่า **ปฏิกิริยาการสะเทิน** หรือ **ปฏิกิริยาทำให้เป็นกลาง** (neutralization reaction) ณ จุดยุติ สีของอินดิเคเตอร์จะเปลี่ยนแปลงจากสีหนึ่ง ไปเป็นอีกสีหนึ่ง ซึ่งขึ้นอยู่กับค่า pH ของสารละลาย ดังนั้น ในการไทเทรตจึงจำเป็นต้องเลือกใช้อินดิเคเตอร์ให้เหมาะกับกรดและเบสแต่ละคู่ หรือใช้เครื่องวัด pH แทนก็ได้

ขั้นตอนในการไทเทรตกรด-เบส จำเป็นจะต้องทราบความเข้มข้นที่แน่นอนของสารละลายมาตรฐาน ซึ่งมักจะบรรจุอยู่ในบิวเรตต์ ซึ่งยึดด้วยขาตั้ง ส่วนสารละลายที่ต้องการหาความเข้มข้นจะต้องทราบปริมาตรที่แน่นอน ซึ่งมักจะบรรจุอยู่ในขวดรูปชมพู่ที่มีอินดิเคเตอร์อยู่ 1-2 หยด แล้วสารละลายมาตรฐานจะถูกปล่อยจากบิวเรตต์อย่างช้า ๆ จนถึงจุดยุติที่อินดิเคเตอร์เปลี่ยนสี จากปริมาตรของสารละลายมาตรฐานที่ใช้ในการไทเทรต จะถูกนำมาใช้ในการคำนวณหาความเข้มข้น โดยพิจารณาว่า H^+ 1 โมล จากกรด และ OH^- 1 โมล จากเบส ทำปฏิกิริยาพอกัน ได้เป็นน้ำ (H_2O) 1 โมล ดังนั้น ในปฏิกิริยาที่ทำให้เป็นกลาง จำนวนโมลของ H^+ และจำนวนโมลของ OH^- จะต้องเท่ากัน

5.11.1 การไทเทรตกรดแก่กับเบสแก่ เมื่อหยดสารละลาย NaOH เข้มข้น 0.1 mol/L ลงในสารละลาย HCl เข้มข้น 0.1 mol/L ปริมาตร 50 cm³ แล้ววัด pH เมื่อนำข้อมูลมาเขียนกราฟจะได้กราฟดังภาพที่ 5.2

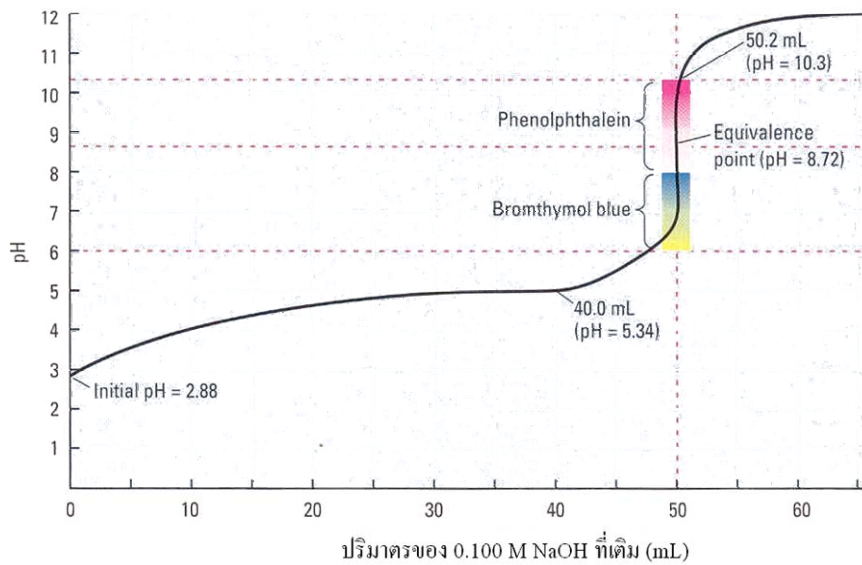
ภาพที่ 5.2 กราฟที่ได้จากการไทเทรตกรดแก่กับเบสแก่
 ที่มา (Petrucci, Harwood & Herring, 2002, p. 788)

ตัวอย่างที่ 5.1 จงหา pH ของสารละลายเมื่อหยด 0.10 mol/L NaOH 49 cm³ ลงใน
 0.10 mol/L HCl 50 cm³

วิธีทำ 0.10 mol/l NaOH 49 cm³ มี OH⁻ = 49x0.1 /1000 = 4.9 x10⁻³ mol
 0.10 mol/l HCl 50 cm³ มี H₃O⁺ = 50x0.1 /1000 = 5.0 x10⁻³ mol
 เนื่องจาก NaOH กับ HCl ทำปฏิกิริยากัน 1 โมล ต่อ 1 โมล จึงมี H₃O⁺
 เหลือเท่ากับ 0.10 x10⁻³ mol
 ปริมาตรสารละลาย = 49 + 50 = 99 cm³
 ดังนั้น ความเข้มข้นของ [H₃O⁺] = 0.1x10⁻³ x 1000 / 99 = 0.001 mol/L
 pH = -log[H₃O⁺] = -log 0.001 = 3

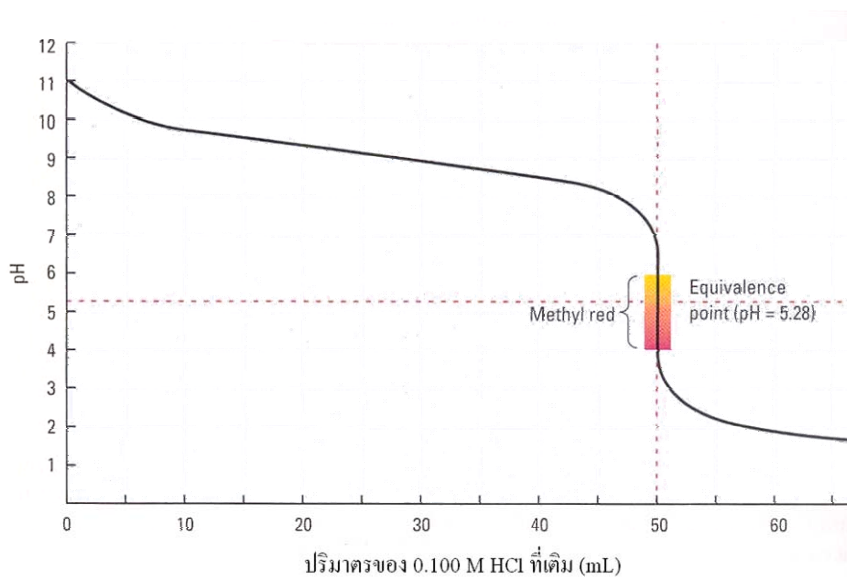
5.11.2 การไทเทรตกรดอ่อนกับเบสแก่ เมื่อหยดสารละลาย NaOH เข้มข้น 0.1 mol/L ลงในสารละลาย CH₃COOH เข้มข้น 0.1 mol/L ปริมาตร 50 cm³ แล้ววัด pH เมื่อนำข้อมูลมาเขียนกราฟจะได้กราฟ ดังภาพที่ 5.3

ภาพที่ 5.3 กราฟที่ได้จากการไทเทรตกรดอ่อนกับเบสแก่
ที่หมา (Petrucci, Harwood & Herring, 2003, p. 790)

5.11.3 การไทเทรตกรดแก่กับเบสอ่อน เมื่อหยดสารละลาย HCl เข้มข้น 0.1 mol/L ลงในสารละลาย NH₃ เข้มข้น 0.1 mol/L ปริมาตร 50 cm³ แล้ววัด pH เมื่อนำข้อมูลมาเขียนกราฟจะได้กราฟ ดังภาพที่ 5.4

ภาพที่ 5.4 กราฟที่ได้จากการไทเทรตกรดอ่อนกับเบสอ่อน
ที่หมา (Petrucci, Harwood & Herring, 2003, p. 792)

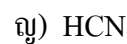
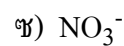
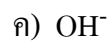
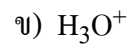
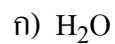
5.12 บทสรุป

ความหมายของกรด-เบสมีหลายแนวคิด เช่น ทฤษฎีของอาร์เรเนียส ทฤษฎีของเบรินสเตด-ลาวรี ทฤษฎีของเลวิสและทฤษฎีระบบตัวทำละลาย การวัดความแรงของกรด-เบสสามารถวัดได้จากค่าคงตัวของการแตกตัวของกรด (K_a) โดยเฉพาะกรดอ่อนและเบสอ่อน สำหรับน้ำก็สามารถแตกตัวได้เช่นกันโดยค่า K_w ของน้ำจะมีค่าเท่ากับความเข้มข้นของ $[H_3O^+][OH^-]$ เท่ากับ 1×10^{-14} ที่ $25^\circ C$ ซึ่งจากค่าความเข้มข้นของ H_3O^+ และ OH^- เมื่อเขียนอยู่ในรูปของเลขยกกำลังติดลบ สามารถนำมาใช้เป็นมาตราของกรดและเบสในสารละลาย ได้โดย pH มีค่าเท่ากับ $-\log[H_3O^+]$ และ pOH มีค่าเท่ากับ $-\log [OH^-]$ โดยผลบวกของ pH กับ pOH จึงมีค่าเท่ากับ 14 สำหรับเกลือ ซึ่งเป็นสารอีกชนิดหนึ่งที่แตกต่างจาก กรด และเบส โดยเกลือจะเป็นเป็นสารประกอบไอออนิก ที่ประกอบด้วยไอออนบวก และ ไอออนลบ เช่น $Na^+ K^+ Ca^{2+} NO_3^-$ และ SO_4^{2-} เป็นต้น ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น เกลือปกติ เกลือกรด เกลือเบสิก เกลือสองเชิง และเกลือเชิงซ้อน เป็นต้น ซึ่งเมื่อเกลือละลายน้ำ จะแตกตัวเป็นไอออน แล้วทำปฏิกิริยาไฮโดรลิซิส กับ น้ำ ทำให้สารละลายมีฤทธิ์เป็นกรดหรือเบส ก็ได้ขึ้นอยู่กับชนิดของเกลือ แต่เมื่อนำกรดอ่อนกับเกลือของกรดอ่อนนั้น หรือ ประกอบด้วยเบสอ่อนกับเกลือของเบสอ่อนนั้น มาละลายรวมกันสารละลายที่ได้จะเรียกว่า สารละลายบัฟเฟอร์ โดยค่า pH ของสารละลายบัฟเฟอร์จะเปลี่ยนแปลงน้อยมากเมื่อเทียบกับการเติมกรดแก่หรือเบสแก่จำนวนเล็กน้อยลงไป ในน้ำ นอกจากนี้ยังมีสารประกอบประเภทสีย้อม มีสมบัติเป็นกรดอ่อน หรือเบสอ่อน ที่มี 2 สี่รูปกรด สีหนึ่ง และ รูปเบส อีกสีหนึ่ง โดยจะเปลี่ยนสีเมื่อรูปใดรูปหนึ่งเข้มข้นมากกว่า อย่างน้อย 10 เท่า ซึ่งเรียกว่า อินดิเคเตอร์ ซึ่งสามารถนำมาใช้ในการตรวจสอบหาค่า pH ของสารละลายใดๆ ได้ นอกจากนี้ยังสามารถนำมาใช้ในการหาจุดสมมูลหรือจุดสะเทินในการไทเทรตเพื่อหาความเข้มข้นของกรดหรือเบสได้ โดยดูจากการเปลี่ยนสีของอินดิเคเตอร์ เป็นจุดยุติ

5.13 คำถามท้ายบท

5.13.1 กรดและเบสตามทฤษฎีของเบรินสเตด คืออะไร และแตกต่างจากกรดและเบสตามนิยามของอาร์เรเนียสอย่างไร

5.13.2 จงจำแนกโมเลกุลหรือไอออนต่อไปนี้ออกเป็นกรด หรือเบสตามนิยามของเบรินสเตดหรือทั้งสองอย่าง

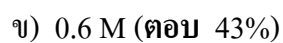
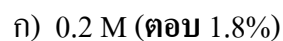
5.13.3 การจัดจำแนกชนิดของกรด สามารถใช้เกณฑ์ในการจำแนกอะไรได้บ้าง และแต่ละชนิดมีอะไรบ้าง

5.13.4 ค่า K_a K_b และ K_w คืออะไร

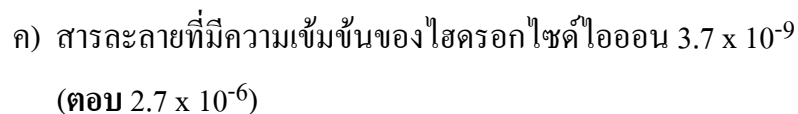
5.13.5 ปฏิกริยาไฮโดรลิซิส คืออะไร

5.13.6 สารละลายบัฟเฟอร์หมายถึงอะไร และทำไมค่า pH ของสารละลายบัฟเฟอร์จึงเปลี่ยนแปลงน้อยมากเมื่อเทียบกับการเติมกรดแก่หรือเบสแก่จำนวนเล็กน้อยลงไป

5.13.7 จงคำนวณหาการแตกตัวเป็นร้อยละของกรดเบนโซอิกที่มีความเข้มข้น

5.13.8 จงคำนวณหาความเข้มข้นของไฮโดรเนียมไอออน เป็นโมลต่อลิตร ของสารละลายต่อไปนี้

5.13.9 จงคำนวณหาค่า pH ที่จุดสมมูลของการไทเทรตต่อไปนี้

ก) 0.10 M HCl กับ 0.10 M NH_3 (ตอบ 5.28)

ข) 0.10 CH_3COOH กับ 0.10 M NaOH (ตอบ 8.27)

5.13.10 จุดสมมูล กับ จุดยุติ เหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร

5.13.11 อินดิเคเตอร์ คืออะไร และมีประโยชน์อย่างไร

5.13.12 การเลือกใช้อินดิเคเตอร์ในการไทเทรตแต่ละครั้งมีหลักในการเลือกใช้
อย่างไรและทำไมต้องใส่ในปริมาณน้อยๆ

เอกสารอ้างอิง

- Chang, R. (1998). **Chemistry** (6th ed.). Boston: McGraw-Hill.
- Kotz, J. C. , Treichel, P. M. & Harman, P. A. (2003). **Chemistry & Chemical Reactivity** (5th ed.). New York: Thomson Learning.
- Moore, J.W. , Stanitski, C.L & Jurs, P.C. (2002). **CHEMISTRY-The Molecular Science**. Fort Worth: Harcourt college.
- Petrucci, R. H., Harwood, W. S. & Herring, F. G. (2002). **General chemistry-principles and modern applications** (8th ed.). N.J.: Prentice Hall.
- Prody, G. A. (2004). **General Chemistry I** [Online], Available HTTP:
<http://atom.chem.wvu.edu/dept/facstaff/prody/prodycourses.shtml>
- Toon, E. R., Ellis, G. L., Doyle, L. Ivanco, J. & Percival S. (1990). **Fundamental of Chemistry** (2nd ed.). Toronto: Rinehart and Winston.